

Конащук В.Л., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Дусенко О.О.
Запорізька державна інженерна академія
dusenko2014@mail.ru

НАПРЯМИ ТА РЕЗЕРВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Конащук В.Л., Дусенко О.О. Напрями та резерви раціонального використання ресурсів підприємства. В статті розглянуто умови та напрями раціоналізації використання ресурсів. Визначено позитивні наслідки раціонального використання ресурсів підприємством по окремим їх видам. Виконано аналіз наявності резервів раціоналізації використання оборотних засобів і трудових ресурсів.

Конащук В.Л. Дусенко О.А. Направления и резервы рационального использования ресурсов предприятия. В статье рассмотрены условия и направления рационализации использования ресурсов. Определены позитивные последствия рационального использования ресурсов предприятием по отдельным их видам. Выполнен анализ возможных резервов рационализации использования оборотных средств и трудовых ресурсов.

Konashchuk V., Dusenko O. Directions and reserves management company. In the article the conditions and directions of rationalizing the use of resources. The positive impact of enterprise resource management for individual types. The analysis of possible rationalization of working capital and labor resources.

Постановка проблеми. Впродовж останнього часу в усьому світі спостерігається зниження ефективності ресурсоспоживання. Проблема стає галузевою, міжнародною, державною. До того ж проблема використання ресурсів є актуальною для підприємств будь-якої форми власності та галузевої приналежності. Раціональність використання ресурсів формується на мікрорівні та залежить, безперечно, від досконалості процесів, які супроводжують використання ресурсів по всьому шляху їх споживання, починаючи від нормування, під яким розуміють встановлення оптимальної величини витрат ресурсу на умовну одиницю (виріб, операцію тощо.)

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Способи раціонального використання представлені в працях В.А. Таран, де ресурсозбереження розглядає та як об'єкт системи внутрішньогосподарського управління, М.А. Матушкіна, де представлені сучасні особливості управління ресурсами промислових підприємств, а також С.А. Скокова, де визначено можливості еколого-економічного регулювання процесів ресурсозбереження промислового підприємства.

Виділення невирішених проблем. У представлених дослідженнях недостатно уваги звернуто на вплив раціонального використання ресурсів на підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств.

Мета статті. Основною метою статті є встановлення чітких логічних взаємозв'язків між раціоналізацією ресурсів і підвищенням конкурентоспроможності промислового підприємства, конкретизація умов раціонального використання основних видів ресурсів і параметрів якості цих ресурсів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Раціональне використання ресурсів передбачає розумне, свідоме, економне, дбайливе використання якісних ресурсів. Раціональне й економне використання матеріально-технічних, трудових та інших ресурсів, спрямоване на зниження рівня витрат, дозволяє підвищити ефективність виробництва без суттєвих додаткових вкладень.

Придбання якісних ресурсів за відповідною ціною є необхідною умовою раціонального їх використання, що в свою чергу прямо впливає на конкурентоспроможність підприємства [4, с.11].

Створення на підприємстві умов для раціонального використання ресурсів передбачає виділення та дотримання критеріїв раціональності. Розрізняють технічну, економічну, соціальну, юридичну й контекстуальну раціональність рішень щодо використання ресурсів. З огляду на вплив раціонального використання ресурсів на конкурентоспроможність промислового підприємства заслуговують на увагу перші три критерії, а саме:

- технічна раціональність, що дозволяє використовувати всі наявні резерви виробництва, зменшувати час на виготовлення продуктів за рахунок оптимального завантаження потужностей і таким чином зменшувати собівартість виробів;

- економічна раціональність, що забезпечує ефективне використання ресурсів за рахунок впровадження нових технологій і підходів до організації та управління виробництвом, і також дає змогу зменшити собівартість виробів і поліпшити їх якісні характеристики;

- соціальна раціональність, передбачає таке використання ресурсів, яке забезпечить поліпшення якісних показників продукції [1, с.25-41].

У науковій літературі існують різні критерії та підходи до структурування ресурсів підприємства. Так, з позиції процесного підходу, ресурси поділяють на: предмети праці, засоби праці, працю людей та інформацію.

З позиції класифікації ресурсів як активів підприємства ресурси можна кваліфікувати як економічні, якщо вони забезпечують майбутній економічний ефект підприємству.

Ресурси також класифікуються за джерелами свого формування. Це відображається в балансі підприємства в структурі пасивів. Пасиви згруповані за п'ятьма розділами:

- 1) власний капітал;
- 2) забезпечення наступних витрат та платежів;

- 3) довгострокові зобов'язання;
- 4) поточні зобов'язання;
- доходи майбутніх періодів [1, с. 42-46].

Промислові підприємства (зокрема, металургійні) використовують матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні ресурси. Умови раціонального споживання цих видів ресурсів промислових підприємств подано в таблиці 1 [2, с. 34-36].

Таблиця 1 – Умови раціонального використання основних видів ресурсів для промислових підприємств

Вид ресурсу	Умова раціональності ресурсів
Матеріальні	Закупівля ресурсів відповідної якості у потрібній кількості за помірною ціною та їх зберігання у належних умовах.
Трудові	Забезпечення підприємства реально необхідною кількістю працівників, з відповідним рівнем кваліфікації, оптимальною завантаженістю і відповідною оплатою праці.
Фінансові	Забезпечення оптимального співвідношення між власними і невластими фінансовими ресурсами, між цільовими і універсальними.
Інформаційні	Отримання необхідної кількості достовірної інформації за відповідною ціною

Необхідно зазначити, що раціональне та ощадливе використання ресурсів є одним із дієвих заходів підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств. Можна запропонувати напрями раціоналізації ресурсів з урахуванням впливу цього процесу на рівень конкурентоспроможності підприємства:

- 1) повна заміна ресурсу на якісніший, за умови збереження цим ресурсом конкурентної переваги за ціновими та якісними параметрами ($KSP > 1$);
- 2) пошук можливостей економії ресурсу за умови збереження прийнятого для споживача рівня якості продукції, яка буде виготовлена з цього ресурсу;
- 3) зміна технології використання ресурсу, яка зумовить перехід до варіанта (1) або (2).

Серед способів раціоналізації використання ресурсів на підприємствах промислової галузі найбільш перспективними є:

- використання якісних ресурсів, придбаних за прийнятною ціною;
- удосконалення техніко-технологічної бази транспортування і зберігання сировини;
- механізація трудомістких процесів;
- застосування ресурсощадних технологій;

- економічна оцінка результатів раціонального використання ресурсів на підприємстві за впровадженими комплексами заходів для окремих видів ресурсів;
- визначення конкретного внеску в загальний результат раціонального використання ресурсів окремих підрозділів (цехів, відділів) підприємства та працівників;
- зацікавлення працівників підприємства в постійному пошуку та реалізації заходів із раціонального використання ресурсів на всіх етапах життєвого циклу продукції, створення ефективної системи економічних санкцій та заохочень, формування стійкої мотивації працівників до раціонального використання ресурсів [6, с. 209].

Розглянемо в загальному вигляді результати раціоналізації деяких окремих видів ресурсів, для чого використаємо підхід «за типовим представником» [3, с. 10], а також можливі резерви раціоналізації.

Інтенсифікація використання основних засобів підприємства дає змогу значно знизити витрати, пов'язані з моральним зносом машин і устаткування, сприяє прискоренню їх оновлення, що в кінцевому результаті позитивно позначається на фондоозброєності праці та сприяє зростанню її продуктивності. А в остаточному підсумку зростає і фондovіддача на підприємствах.

Раціональне використання нематеріальних ресурсів дає можливість отримати додаткову винагороду за надання права використання винаходів, ноу-хау, які встановлюються, зокрема, як фіксовані процентні ставки (роялті).

Раціональне використання оборотних засобів, що необхідні підприємству для забезпечення нормальної діяльності, встановлюється нормуванням, яке охоплює дві стадії: розроблення діючих норм оборотних засобів та розрахунок їх щорічних нормативів. Для аналізу наявності резервів раціоналізації використання оборотних засобів, що є значними з огляду на реальний стан управління оборотними засобами українських підприємств, розглянемо методики визначення їх нормативів. [5, с. 44]

Норматив окремого елемента оборотних засобів розраховується за формулою:

$$H = O / T \cdot H_z, \quad (1)$$

де H - норматив власних оборотних засобів за елементом;

O - оборот (витрата, випуск) за даним елементом за період;

T - тривалість періоду;

H_z - норма запасу оборотних засобів за даним елементом. [2, с.112]

Загальний норматив оборотних засобів складається з суми окремих нормативів:

$$H_{заг} = H_{в.з} + H_{н.в} + H_{2.н} + H_{м.з}, \quad (2)$$

де $H_{в.з}$ - норматив виробничих запасів;

$H_{н.в}$ - норматив незавершеного виробництва;

$H_{z.n}$ - норматив готової продукції;

$H_{м.з}$ - норматив майбутніх затрат [2, с. 114].

Релевантність витрат підприємства на оборотні засоби забезпечується вирішальним чином такими складовими, як витрати на логістику виробничих запасів і витрати на логістику запасів готової продукції. Це пов'язано з тим, що витрати на незавершене виробництво детерміновані технологічними режимами, а витрати майбутніх періодів також мають певні детермінанти. У зв'язку з цим розглянемо детальніше формування нормативів виробничих запасів і запасів готової продукції на предмет їх можливого скорочення, оскільки утворення надлишків цих запасів через завищені нормативи фактично означає заморожування в них оборотних коштів.

Норматив виробничих запасів за кожним видом або однорідною групою матеріалів включає в себе час знаходження в підготовчому, поточному та страховому запасах та можуть бути визначені за формулою:

$$H_{в.з} = Q_d (N_{н.з} + N_{пот.з} + N_{с.з}), \quad (3)$$

де Q_d - середньоденні затрати матеріалів;

$N_{н.з}$ - норма підготовчого запасу, дн.;

$N_{пот.з}$ - норма поточного запасу, дн.;

$N_{с.з}$ - норма страхового запасу, дн. [2, с. 114].

З наведених складових норми виробничих запасів переважного впливу з боку технологічних регламентів зазнає лише перша, норма підготовчого запасу. Залежність норми поточного запасу від технологічних чинників і від організаційних є співмірною, а норма страхового запасу вже більшою мірою залежить від організаційних чинників. Таким чином, об'єктивно резерви скорочення норм є більш значними:

- за нормами підготовчих запасів – за рахунок удосконалення технології виробництва;
- за нормами страхових запасів – за рахунок удосконалення організації виробництва.

Резерви вдосконалення норм поточних запасів є рівноцінними як за рахунок удосконалення технології виробництва, так і за рахунок удосконалення організації виробництва.

Норматив оборотних засобів у запасах готової продукції ($H_{z.n}$) можна визначити за формулою:

$$H_{z.n} = B_d (T_{ф.н} + T_{о.д}), \quad (4)$$

де B_d - денний випуск готової продукції за виробничою собівартістю;

$T_{ф.н}$ - час, необхідний для формування партії з метою відправки готової продукції споживачеві, дн.;

$T_{о.д}$ - час, необхідний для оформлення документів з метою відправлення вантажу споживачеві, дн. [2, с. 115].

Майже на кожному підприємстві і час, необхідний для формування партії з метою відправки готової продукції споживачеві, і час, необхідний для оформлення документів з метою відправлення вантажу споживачеві, можуть бути оптимізовані. Отже, резерви вдосконалення нормативу оборотних засобів у запасах готової продукції локалізовані в площині організаційно-управлінських чинників.

Раціональне використання трудових ресурсів підприємства зводиться до якісного нормування цього сегменту та ефективного управління персоналом підприємства.

Норми праці включають норми часу, норми виробітку, норми обслуговування та норми чисельності.

Норма виробітку розраховується за такою формулою:

$$N_{вир} = T_d / H_{ч}, \quad (5)$$

де T_d – дійсний фонд робочого часу;

$H_{ч}$ – установлена норма часу на одиницю продукції [2, с. 183].

Норма обслуговування визначається за такою формулою:

$$N_{обсл} = T_d / H_{ч.обсл}, \quad (6)$$

де T_d – дійсний фонд робочого часу;

$H_{ч.обсл}$ – норма часу на обслуговування устаткування. [2, с.183]

Норма чисельності, необхідна для виконання визначеної роботи. чисельність персоналу. Як видно з формул (5) і (6), основні норми праці залежать від норми часу.

Норма часу розраховується за формулою:

$$N_{ч} = T_{осн} + T_{доп} + T_{обсл} + T_{в.он} + T_{пер} + T_{пз}, \quad (7)$$

де $T_{осн}$ - основний час;

$T_{доп}$ – допоміжний час;

$T_{обсл}$ – час на обслуговування робочого місця;

$T_{в.он}$ – час на відпочинок і особисті потреби;

$T_{пер}$ – час перерв з організаційно-технічних причин;

$T_{пз}$ – підготовчо-заклучний час [2, с. 182].

Виходячи з формули пошук резервів раціоналізації використання трудових ресурсів необхідно зосередити на аналізі об'єктивності всіх складових за ключовими нормами часу того чи іншого виробництва, тобто тим, питома вага нормованих трудовитрат у який є найбільшою.

Раціональне використання інформаційних ресурсів може бути забезпечене за рахунок інформатизації управлінської діяльності та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємством.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

Напрями та резерви раціонального використання ресурсів підприємства

1. Основні напрями раціоналізації ресурсів з урахуванням впливу цього процесу на рівень конкурентоспроможності підприємства:

- а) повна заміна ресурсу на якісніший, за умови збереження цим ресурсом конкурентної переваги за ціновими та якісними параметрами ($KСП > 1$);
- б) пошук можливостей економії ресурсу за умови збереження прийнятого для споживача рівня якості продукції, яка буде виготовлена з цього ресурсу;
- в) зміна технології використання ресурсу, яка зумовить перехід до варіанта (1) або (2).

2. Основні способи раціоналізації використання ресурсів на підприємствах промислової галузі:

- використання якісних ресурсів, придбаних за прийнятною ціною;
- удосконалення техніко-технологічної бази транспортування і зберігання сировини;
- механізація трудомістких процесів;
- застосування ресурсощадних технологій;
- економічна оцінка результатів раціонального використання ресурсів на підприємстві за впровадженими комплексами заходів із раціоналізації для окремих видів ресурсів;
- визначення конкретного внеску в загальний результат раціонального використання ресурсів окремих підрозділів (цехів, відділів) підприємства та працівників;
- зацікавлення працівників підприємства в постійному пошуку та реалізації заходів із раціонального використання ресурсів на всіх етапах життєвого циклу продукції, створення ефективної системи економічних санкцій та заохочень, формування стійкої мотивації працівників до раціонального використання ресурсів.

3. Раціоналізація використання основних засобів підприємства дає змогу значно знизити витрати, пов'язані з моральним зносом машин і устаткування, сприяє прискоренню їх оновлення, що в кінцевому результаті позитивно позначається на фондоозброєності праці та сприяє зростанню її продуктивності. А в остаточному підсумку зростає і фондovіддача на підприємствах.

4. Раціональне використання нематеріальних ресурсів дає можливість отримати додаткову винагороду за надання права використання винаходів, ноу-хау, які встановлюються, зокрема, як фіксовані процентні ставки (роялті).

5. Раціональне використання оборотних засобів, необхідних підприємству для забезпечення нормальної діяльності, встановлюється нормуванням, яке охоплює дві стадії: розроблення діючих норм оборотних засобів та розрахунок їх щорічних нормативів. У статті зроблено аналіз наявності резервів раціоналізації використання оборотних засобів, що є значними з огляду на реальний стан управління оборотними засобами українських підприємств, для чого розглянуто методики визначення їх нормативів.

6. Раціональне використання інформаційних ресурсів може бути забезпечене за рахунок інформатизації управлінської діяльності та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємством.

Список літератури:

1. Єрмаков О.Ю. Напрямки раціонального використання ресурсів підприємств / Єрмаков О.Ю., Герасіна В.О., 2006. – 502 с.
2. Матушкіна М.А. Внутрифирмовое управление ресурсами / Матушкіна М.А. – Саратов : Гос. соц.- економ. университет, 2000. – 376 с.
3. Батенко Л.П. Планування діяльності підприємства / Батенко Л.П., Бєлов М.А. – К. : КНЕУ, 2005 – 254 с.
4. Петруха С.А. Экономика предприятия / Петруха С.А. – М. : Московский экономический университет, 2003. – 502 с.
5. Вітвіцький В.В. Нормативна продуктивність – основа раціонального використання ресурсів / Вітвіцький В.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №9. – С.43-50.
6. Половнікова С.Ю. Теоретичні засади формування механізму ресурсозбереження / Половнікова С.Ю. // Держава та регіони. – 2004. – №6. – С. 209-210.

Ключові слова: нормативи, норми, раціоналізація, ресурси підприємства, матеріальні ресурси, основні засоби, оборотні засоби, нематеріальні ресурси, трудові ресурси, інформаційні ресурси.

Ключевые слова: нормативы, нормы, рационализация, ресурсы предприятия, материальные ресурсы, основные средства, оборотные средства, нематериальные ресурсы, трудовые ресурсы, информационные ресурсы.

Key words: standards, norms, rationalization, enterprise resources, material resources, fixed assets, current assets, intangible assets, human resources, information resources.

Надійшла до редакції 09.12.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Коваленко О.В.